

БОГОСЛОВСЬКИЙ ВНЕСОК СВЯТИТЕЛІВ ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО ТА ГРИГОРІЯ БОГОСЛОВА У ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЇ «УСІЯ» ТА «ІПОСТАСЬ» У ПІСЛЯНІКЕЙСЬКИЙ ПЕРІОД

THE THEOLOGICAL CONTRIBUTION OF ST. BASIL THE GREAT AND ST. GREGORY THE THEOLOGIAN TO THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE TERMINOLOGY “OUSIA” AND “HYPOSTASIS” IN THE POST-NICENE PERIOD

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

У післянікейський період (IV ст.) християнська богословська думка зіткнулася з необхідністю чіткого визначення понять «усія» та «іпостась» для захисту догмату Святої Тройці від єретичних спотворень, таких як аріанство чи савеліянство. Ця проблема мала не лише теоретичне, а й практичне значення, адже неврегульованість термінології впливала на єдність Церкви та її вчення. Сьогодні актуальність цього питання зумовлена потребою відновлення патристичної тра-

У статті досліджено внесок святих Василія Великого та Григорія Богослова у формування та розвиток термінології «усія» та «іпостась» у післянікейський період (IV ст.), коли християнська Церква зіткнулася з необхідністю чіткого розмежування богословських понять для захисту догмату Святої Тройці. На основі детального аналізу їхніх творів, зокрема «Листів» та «Про Святого Духа» Василія Великого і «Богословських слів» Григорія Богослова, а також свідчень церковних істориків (Євсевій Кесарійський, Созомен, Феодорит) і сучасних українських досліджень (Г. Лубачівський, В. Сміх),

* Кандидат наук із богослів'я, доцент, доцент кафедри церковно-практичних дисциплін Київської православної богословської академії.

** PhD in Theology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Church-Practical Disciplines.

диції в українському богослов'ї, що сприяє розвитку духовної освіти та міжконфесійного діалогу в умовах сучасних викликів.

Сучасні українські дослідження, зокрема праці Г. Лубачівського, В. Сміха, а також термінологічні порадики та енциклопедичні статті, аналізують спадщину Каппадокійців, акцентуючи на їхньому внеску в тринітарну термінологію [Лубачівський Г., 2019; Сміх В., 2016; Термінологічно-правописний порадики, 2005; Велика українська енциклопедія]. Ці роботи спираються на свідчення церковних істориків, таких як Євсевій Кесарійський, Созомен та Феодорит [Історія Древньої Церкви, 2013]. Проте залишаються невирішеними питання впливу цієї термінології на сучасну богословську освіту в Україні, зокрема інтеграція патристичних понять у літургійну практику та міжконфесійний діалог, що є фокусом цієї статті. Дослідження західних авторів, таких як Дж. МакГакін і Дж. Мейендорф, доповнюють аналіз філософськими та еклезіологічними аспектами [МакГакін Дж., 2004; Мейендорф Дж., 1974].

Мета статті — дослідити богословський внесок святителів Василя Великого і Григорія Богослова у формування та розвиток термінології «усія» та «іпостась» у післянікейський період, показавши значення цієї диференціації для тринітарного й христологічного догматів.

Завдання дослідження:

показано, що Каппадокійці закріпили формулу «μία οὐσία – τρεῖς ὑποστάσεις» («одна усія — три іпостасі»), яка стала основою православної тринітарної та христологічної думки. У статті проаналізовано термінологічну ситуацію після Нікейського Собору (325 р.), де брак чіткості призводив до єретичних спотворень, таких як аріанство чи савеліянство, і висвітлено, як Василій Великий через філософські аналогії (наприклад, людська природа) розмежував спільну сутність і особові способи існування, а Григорій Богослов поєднав апофатизм і катафатизм, наголошуючи на єдності Божества в любові. Їхня термінологія лягла в основу догмату Халкидонського Собору (451 р.), де сформульовано єдність іпостасі і двох природ у Христі. Сучасне українське богослов'я активно використовує спадщину Каппадокійців для відновлення богословської освіти, інтеграції патристичних понять у літургійну практику та міжконфесійний діалог, що підкреслює актуальність їхнього внеску.

Ключові слова: Василій Великий, Григорій Богослов, усія, іпостась, тріадологія, христологія.

The article explores the theological contributions of St. Basil the Great and St. Gregory the Theologian to the formation and development of the terminology "ousia" (essence) and "hypostasis" (person) during the post-Nicene period (4th century), a time when the

1. Проаналізувати термінологічну ситуацію після Нікейського Собору та виявити потребу у розрізненні понять «усія» та «іпостась».

2. Висвітлити богословський внесок святих Василія Великого та Григорія Богослова у формування та закріплення цих термінів.

3. Показати значення розрізнення «усія / іпостась» для розвитку тринітарного й христологічного догматів у подальшій церковній традиції.

Об'єкт дослідження: богословська термінологія післянікейського періоду. Предмет дослідження: внесок святих Василія Великого та Григорія Богослова у формування та розвиток термінології «усія» та «іпостась».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Проблема термінології «усія» та «іпостась» загострилася після Нікейського собору (325 р.), коли у Символі віри було проголошено, що Син є «єдиносущний» Отцеві. Частина богословів вважала ці терміни синонімами, що призводило до звинувачень у тритеїзмі або модалізмі, про що свідчать праці Євсевія Кесарійського, Созомена та Феодорита [Лубачівський Г., 2019, с. 212–215].

Святий Василій Великий (330–379) у своїх «Листах» і трактаті «Про Святого Духа» запропонував чітке розрізнення: «усія» — спільна природа Божества, а «іпостась» — особовий спосіб існування. Він

Christian Church faced the urgent need to clarify theological concepts to safeguard the doctrine of the Holy Trinity. Through a detailed analysis of their works — such as St. Basil's "Letters" and "On the Holy Spirit," and St. Gregory's "Theological Orations" — alongside testimonies from church historians (Eusebius of Caesarea, Sozomen, Theodore) and contemporary Ukrainian scholarship (H. Lubachivskyi, V. Smih), the study demonstrates that the Cappadocian Fathers established the formula "μία οὐσία – τρεῖς ὑποστάσεις" ("one ousia – three hypostases"), which became the cornerstone of Orthodox Trinitarian and Christological thought. The article examines the terminological challenges following the Council of Nicaea (325 CE), where ambiguity fueled heresies like Arianism and Sabellianism, and highlights how St. Basil, using philosophical analogies (e.g., human nature), distinguished between the shared divine essence and individual modes of existence, while St. Gregory blended apophatic (God's essence is beyond comprehension) and cataphatic (God is known through His actions) approaches, emphasizing the unity of the Godhead in love. Their terminology underpinned the doctrine of the Council of Chalcedon (451 CE), which affirmed the unity of Christ's hypostasis with two natures. Today, Ukrainian theology leverages the Cappadocians' legacy to revitalize theological education, integrate patristic concepts into liturgical practices, and foster interdenominational dialogue, underscoring the enduring relevance of their work [Basil the Great, 2010, p. 305–306; Gregory the Theologian, 2010, p. 308–310;

використав аналогію з людською природою («людина» як усія, «Петро» чи «Іван» як іпостасі), що допомагало уникнути плутанини [Василій Великий, 2010, с. 23; Термінологічно-правописний поради́ник, 2005, с. 305–306]. Василій відстоював божественність Святого Духа,

розрізняючи імена за сутністю та відношеннями, борючись із пневматомахами [Василій Великий, 2010, с. 47–70]. Його апофатичний підхід, де сутність Бога об'являється через дії, був ключовим у протистоянні аріанству [МакГакін Дж, 2004, с. 150–160].

Святитель Григорій Богослов у «Богословських словах» розвинув ці ідеї, поєднавши апофатизм (недоступність сутності Бога) і катафатизм (пізнання через об'явлення). Він визначив «іпостась» як особовий вимір: ненародженість Отця, народження Сина, ісходження Духа, зберігаючи єдність сутності в любові. Його формула «μία οὐσία — τρεῖς ὑποστάσεις» закріпилася на II Вселенському Соборі (381 р.) [Григорій Богослов, 2010, с. 308–310; Термінологічно-правописний поради́ник, 2005, с. 308–310]. Ця концепція стала основою христологічного догмату Халкидонського Собору (451 р.), де сформульовано єдність іпостасі Христа з двома природами [Термінологічно-правописний поради́ник, 2005, с. 310–311]. Сучасне українське богослов'я використовує ці ідеї для відродження освіти та літургійної практики [Григорій Богослов, 2018, с. 29–31].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

1. Василій Великий систематично розрізнив «усію» та «іпостась», уникаючи богословських крайнощів [Василій Великий, 2010, с. 23].
2. Григорій Богослов додав риторичної глибини та закріпив це вчення [Григорій Богослов, 2010, с. 308–310].
3. Розрізнення стало основою христологічного догмату Халкидона [Термінологічно-правописний поради́ник, 2005, с. 310–311].
4. Сучасне українське богослов'я спирається на спадщину Каппадокійців для розвитку освіти [Григорій Богослов, 2018, с. 29–31]. Перспективи подальших досліджень включають аналіз впливу цієї термінології на сучасну літургійну практику та її адаптацію в міжконфесійному діалозі.

Lubachivskyi H., 2019, p. 212–215; Terminological Guide, 2005, p. 302–311].

Key words: *Basil the Great, Gregory the Theologian, ousia, hypostasis, Trinitarian theology, Christology.*

1. Біблія. Переклад Української Православної Церкви (Православної Церкви України). Київ: Відділ зовнішніх церковних зв'язків ПЦУ, 2019.
2. Василій Великий, свт. Творіння. Кн. 2: Листи. Т. II. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2010. Григорій Богослов, свт. Творіння. Кн. 1: Слова. Т. I. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2010.
3. Григорій Богослов. П'ять слів про богослов'я / пер. укр. Львів: УКУ, 2018. Історія Древньої Церкви: навчальний посібник. Київ: КПБА, [2013].
4. Лубачівський Г. «Літургійна боротьба св. Василя з аріанізмом...». *Наукові записки УКУ*, 2019.
5. Мейендорф Дж. Візантійська теологія: історичні тенденції та доктринальні теми. Нью-Йорк: Fordham University Press, 1974.
6. МакГакін Дж. Святий Григорій Назіанзин: інтелектуальна біографія. Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 2004.
7. Сміх В., прот. «Триадологія та христологія». *Труди Київської духовної академії*. 2016. № 16 (188).
8. Термінологічно-правописний поради́ник для богословів та редакторів. Київ–Львів, 2005.
9. Велика українська енциклопедія. Стаття «Василій Великий».

-
1. Bibliia. Pereklad Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy (Pravoslavnoi Tserkvy Ukrainy). Kyiv: Viddil zovnishnikh tserkovnykh zviazkiv PTsU, 2019.
 2. Vasylii Velykyi, svt. Tvorinnia. Kn. 2: Lysty. T. II. Kyiv: Vydavnychiy viddil UPTs KP, 2010. Hryhorii Bohoslov, svt. Tvorinnia. Kn. 1: Slova. T. I. Kyiv: Vydavnychiy viddil UPTs KP, 2010.
 3. Hryhorii Bohoslov. Piat sliv pro bohoslovia / per. ukr. Lviv: UKU, 2018. Istoriia Drevnoi Tserkvy: navchalnyi posibnyk. Kyiv: KPBA, [2013].
 4. Lubachivskiy H. «Liturhiina borotba sv. Vasyliia z arianizmom...». *Naukovi zapysky UKU*, 2019.
 5. Meiendorf Dzh. Vizantiiska teolohiia: istorychni tendentsii ta doktrynalni temy. Niu-York: Fordham University Press, 1974.
 6. MakHakin Dzh. Sviatyi Hryhorii Nazianzyn: intelektualna biohrafiiia. Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 2004.
 7. Smikh V., prot. «Triadolohiia ta khrystolohiia». *Trudy Kyivskoi dukhovnoi akademii*. 2016. № 16 (188).
 8. Terminolohichno-pravopysnyi poradnyk dlia bohosloviv ta redaktoriv. Kyiv–Lviv, 2005.
 9. Velyka ukrainska entsyklopediia. Stattia «Vasylii Velykyi».